

Аліса Павлюк,

аспірант,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Alisa Pavlyuk,

Postgraduate,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 372.46: 37.032
ББК 74.200.251

ВПЛИВ ЛАНДШАФТНО-КЛІМАТИЧНИХ УМОВ НА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

THE INFLUENCE LANDSCAPE AND CLIMATIC CONDITIONS ON THE FORMATION OF LINGUISTIC PERSONALITY

Спираючись на наукові дослідження з питань впливу ландшафтно-кліматичного і соціального середовища на формування особистості, автор статті робить висновок про важливість урахування цього впливу на становлення мовної особистості мешканців гірських територій.

Ключові слова: мовна особистість, природне середовище, мовне оточення, територіальні діалекти.

Based on researches of the effects of landscape-climatic and social environment on personality formation, the author concludes that the importance of taking into account the impact on the formation of linguistic personality inhabitants of mountain areas.

Keywords: linguistic personality, natural conditions linguistic environment, territorial dialects.

Опираясь на научные исследования по вопросам влияния ландшафтно-климатической и социальной среды на формирование личности, автор делает вывод о необходимости учитывать это влияние на становление языковой личности жителей горных территорий.

Ключевые слова: языковая личность, природная среда, языковое окружение, территориальные диалекты.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої держави в умовах глобалізації та інтеграції суспільства перед нами гостро постає проблема збереження українців як своєрідної, незалежної нації з потужним культурним спадком. Це, в свою чергу, вимагає особливої уваги до плекання рідної мови, наукового підходу до формування мовної особистості як носія українського національно-культурного простору.

Карпатський регіон привертає увагу науковців як середовище, в якому етнічна культура і мова майже не зазнали зовнішніх впливів і збереглися в чистому вигляді, адже значну територію регіону займають гірські масиви, що й уповільнює просування інтеграційних та глобалізаційних процесів у цій місцевості. Це дає змогу науковцям вивчати життя горян, вплив суспільних процесів на них і, пропустивши результати досліджень через призму всієї України та інших європейських держав, визначити основні напрямки діяльності, спрямованої на збереження тих факторів, що впливають на етнічну ідентифікацію.

Мовна особистість є носієм етнічної цінності – мови, а тому її формування, встановлення особливостей перебігу мовленнєво-мисленнєвої діяльності суб'єкта, визначення її механізмів та поетапного становлення мовної особистості як багатовимірного утворення набуває для науковців неабиякої ваги.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема вивчення мовної особистості неодноразово ставала предметом комплексних досліджень науковців. Важливі аспекти вивчення мовної особистості, а саме: особливості соціалізації особистості в контексті її мовленнєвої генези (Л. Виготський), поняття мовної картини світу, мовної свідомості та мовних і мовленнєвих здібностей (І. Горелов, Л. Засекіна, Ю. Лотман), взаємозв'язок мислення та мовлення у життєдіяльності особистості та функціонування смислового поля, яке описується значеннями та особистісними смислами людини (Л. Виготський, І. Горелов, Л. Засекіна, А. Леонт'єв), доволі часто потрапляли до поля зору психологів.

Предметом вивчення багатьох дослідників є мовна особистість як лінгвістична і лінгводидактична категорія. Так, Ю. Караулов розробив структуру, рівні мовної особистості, дав ґрунтовне визначення цьому поняттю. Науковці В. Маслова та В. Красних висвітлюють ці ж питання. Н. Шумарова вивчає мовну компетенцію

особистості (активний словник у сферах родинного, позародинно-побутового та професійного спілкування), Л. Паламар розглядає питання відбору лінгвістичного матеріалу на початковому етапі вивчення української мови нефілологічною аудиторією вищих навчальних закладів, О. Смолінська досліджує лінгводидактичні основи національно-мовного виховання особистості засобами українського фольклору. Окремі питання становлення мовної особистості знаходимо у працях Ф. Буслаєва, І. Білодіда, О. Потєбні, І. Франка, В. Виноградова, С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Біляєва, М. Вашуленка, М. Пентиліук та інших.

І. Огієнко, І. Срезневський, В. Сухомлинський, П. Юркевич, К. Ушинський, М. Стельмахович вказували, що духовне становлення, виховання любові й поваги до рідного слова, землі, народу, його одвічних цінностей та ідеалів, усвідомлення необхідності та внутрішньої потреби в спілкуванні й пізнанні світу засобами рідної мови є складовими формування мовної особистості, що національний тип мовної особистості виростає на ідеях української філософії, на культурному досвіді, здобутках народу, його морально-етичних цінностях.

Мета статті. Метою нашої статті є дослідження формуального впливу ландшафтно-кліматичного середовища на становлення мовної особистості.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи наведені вище дослідження ми дійшли висновку, що мовна особистість, насамперед, явище соціальне, вона пов'язана із соціальною, культурною, етнічною сферою суспільства. Розвиток та становлення мовної особистості відбувається в процесі виховання, навчання, спілкування, тобто в різних видах діяльності, і залежить від характеру соціального середовища взагалі та мовленнєвого середовища зокрема.

Національний компонент мовної особистості дає змогу розглядати мовну діяльність під кутом національно-культурної специфіки і враховувати етнопсихологічні чинники. А саме: вроджені мовні здібності, чуття мови, національний спосіб мислення, національна свідомість, національна самосвідомість, національно-мовна свідомість, несвідоме, національний характер, національне почуття, менталітет, національно-культурна мотивація. З огляду на це, формування мовних умінь і навичок учнів початкових та старших класів школи необхідно пов'язувати з вивченням мови як оригінального феномену етносу, специфічного способу оцінювання ним світу, сприяти оволодінню школярами національно-культурним мовним компонентом, поглибленню етнознань та виробленню національного колориту їхньої мови. Адже, як зазначають дослідники Н.Бабиц, В.Жайворонок, В.Кононенко та ін., оригінальність відтворення етносом довкілля відображається на всіх мовних рівнях. Тому, як зазначає Р.С. Дружененко, мета навчання рідної мови в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах має полягати у формуванні мовної особистості, яка розвивається в етнічному середовищі, є носієм і транслятором культурних цінностей, активно наслідує традиції використання різномовних засобів у спілкуванні [3, с.1].

Втім, на нашу думку, з огляду на сучасні наукові дослідження, не слід відкидати формуального впливу природи на мовну особистість.

Карпатський регіон та наявні в ньому етнографічні утворення привертають увагу науковців як колиска самобутності українців, невичерпне джерело збереження і примноження національної культури й мови. Івано-Франківщина – це одна з найменш урбанізованих областей України. В регіоні мешкає 1 млн 460 тис. людей (2.9 % від усього населення країни), з якого лише 43.4 % проживає в містах [9, с.137-139]. А позаяк значна територія регіону є гірським масивом, гори залишаються середовищем особливого співіснування людини з дикою природою і особливим чином впливають на формування і розвиток особистості. Взаємодія з природним середовищем (приспосовування певного ландшафтного регіону до своїх потреб і пристосування, власне, людини до природного середовища) визначає особливості господарювання, архітектуру, одяг та інші етнографічні ознаки. Однією з таких ознак є своя особлива територіальна говірка, що є для горян рідною мовою і відбиває їх специфічне світобачення, яке формується під впливом гірських ландшафтів.

Дослідники українського національного характеру часто пояснювали його особливості впливом природних факторів. Так, М. Лаврук зазначає, що потужна тектонічна енергія горотворення, різноманітність і значна динаміка усіх природних процесів, які відбуваються в горах, несуть високий енергетичний заряд для людської психіки, коли при короткому спілкуванні з горами з'являються відповідні емоції, а при постійному контакті формуються певні риси темпераменту і характеру. Гірські ландшафти потребують від горян відмінної від жителів рівнинних територій системи життєзабезпечення та інакших духовно-матеріальних навичок. Отже, гори значно інтенсивніше, ніж рівнини, впливають як на весь спектр життєдіяльності, так і на психофізичні властивості своїх мешканців, а це означає, що, незважаючи на єдність у далекому чи навіть ближчому минулому, мешканці гір і підгір'я в етнокультурному плані все ж таки різні. Між мешканцями підгір'я і гір за кілька століть виникла суттєва відмінність, зумовлена способом життя у різних середовищах. Ця відмінність стосується не лише господарювання і звичаїв, але навіть ментальності [5, с.89-114]. А з того, що ментальність тісно пов'язана з мовою, ми робимо висновок про можливість формуального впливу природно-географічних факторів також на становлення мовної особистості.

На незаперечний вплив природи на формування і розвиток особистості вказували відомі вчені М. Пірен, Г. Гачев, Г. Сковорода, В. Дістервег, К. Ушинський, О. Кульчицький, І. Рибчин, Д. Чижевський, В. Сухомлинський та інші. Так, Я.-А. Коменський стверджував, що людина – це частина природи, А. Шизл – що людина не може жити без споконвічного, але ще до народження споконвічне її сформує, В.Сухомлинський говорив про природу як джерело натхнення. На думку В. Сніжко природне довкілля підсвідомо формує свідоме індивіда, який разом із суспільством формує соціоприродне довкілля, що, в свою чергу, формує етнос і психоетнічні особливості

особи. Як зазначила О. Хрущ, досліджуючи психологію цінностей українського національного характеру, виходячи з теорій Д.Чижевського, О.Кульчицького та інших вчених, можна говорити про певні особливості характерів «сина степу», «людини лісу», «верховинця» тощо.

На залежність психіки людей від конкретних природно-кліматичних умов вказує також І.Рибчин. Окремі відмінності в характерах жителів різних кліматичних зон він пояснює не особливостями їхньої життєдіяльності, як робить це більшість дослідників, а буквально впливом природно-кліматичних умов та особливостями пори року.

Видатний український вчений В. Вернадський створив вчення про ноосферу, згідно з яким людина тісно пов'язана з природним середовищем, у якому народилась і живе. І як середовище впливає на людину й формує її, так само й людина впливає на середовище й перетворює його. Ноосфера, за Вернадським, – це такий стан біосфери, коли настає гармонія розвитку інтересів людини і біосфери, тобто узгодження людини з природою і розвитком суспільства. Науковець вважав, що всі живі організми являють собою функцію біосфери і якнайтісніше пов'язані з нею в матеріальному й енергетичному плані.

Сучасна електроніка фіксує національні особливості плачу новонародженої дитини, а американські вчені з Університету штату Пенсільванія повідомили про те, що новонароджені діти розрізняють мови набагато раніше, ніж починають говорити. Шляхом різноманітних досліджень науковці з'ясували, що шестимісячна дитина миттєво відрізняє приголосні звуки, які зустрічаються в іншій мові, проте не використовуються в рідній. Таким чином, вчені підтвердили геніальний здогад Вільгельма Гумбольдта, висловлений ще у XVIII ст., що мова у вигляді коду існує в нейроклітинах людського мозку і генетично передається від батьків до дітей. Навчання мови дитиною йде як розшифровка коду. Мало того, мозок людини має ділянки, функціональне значення яких запрограмоване на майбутнє [2, с.15].

Отже, узгодження з природою визначається енергетичним базисом. Кожна людина, яка народжується на цій землі одержує ще до народження знак споконвічного й входить в енергетичний базис. Це підтверджується науковими розвідками литовських дослідників, котрі склали географічну карту електромагнітних полів на території своєї країни і помітили, що ця карта співпадає з картою литовських діалектів [1]. На практиці це може бути свідченням та підтвердженням того, що кожна конкретна мова формувалась таки під впливом конкретного ландшафтного, електромагнітного, енергетичного та інших природних чинників. Ці ж чинники, на думку багатьох вчених, впливають і на формування особистісних якостей, характеру людини. Так, група швейцарських та американських вчених проаналізувала геном більш як трьох тисяч людей і співвіднесла ці дані з місцем їх народження. В результаті отримали своєрідну карту Європи: люди, що народились в одному регіоні, мали подібні генетичні характеристики. За допомогою нового метода можна визначити місце народження людини з точністю до кількох сотень кілометрів [8, с.5].

Етнопсихологи вважають, що нащадки спільних предків, про-живаючи у різних природних середовищах, через необхідність адаптуватись до них, стають неподібними між собою вже через кілька поколінь. Це пояснюється тим, що ландшафтні умови (індивідуальні природні територіальні комплекси як органічне поєднання рельєфу, клімату, поверхневих вод, ґрунтів, рослинного і тваринного світу) мають певний вплив на формування не тільки матеріальної і духовної культури тієї спільноти, яка населяє ландшафт, але і на психофізичні риси її членів та колективну свідомість в цілому [4, с.103-208].

Навіть Наполеон ще кілька століть тому звертав увагу на деякі особливості психіки мешканців швейцарських Альп. Він пояснював ці особливості впливом на організм людини води, яку горяни п'ють із гірських джерел [6, с.16].

Психіка людини є продуктом складних фізіологічних процесів, які проходять у мозку, і тісно пов'язана з її гено- і фенотипами. З-поміж основних психічних процесів чільне місце відводиться мовленню. Відтак, з наведених вище фактів випливає висновок, що мовлення людини, як один з психічних процесів, також залежить від місцевості, в якій людина проживає. Наприклад, ми добре розуміємо українців, які народилися, скажімо, у Канаді й вивчили мову в своїх сім'ях, однак ландшафтно-кліматичний, електромагнітний, енергетичний та інші природні чинники наклали на них певний відбиток і в результаті вони відрізняються своїм мовленням від тих українців, які народилися, приміром, в Америці чи Естонії.

Отже, на нашу думку, незаперечним є факт взаємовпливу мови, якою людина спілкується, ландшафтно-кліматичних умов та мовного середовища, яке оточує людину на формування її психічних особливостей як особистості, а відтак і на формування мовної особистості.

На думку А. Богуш, мовна особистість – це високорозвинена особистість, носій як національно-мовленнєвої так і загальнолюдської культури, що володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння й навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення. Вважаємо за потрібне наголосити на тому, що під вільним спілкуванням рідною мовою ми розуміємо не тільки добре володіння своєю мовою національними меншинами, а й володіння україномовними мовцями різноманітними територіальними діалектами. Адже саме територіальні говірки є невичерпним джерелом живлення і поповнення української літературної мови, що дало змогу зберегти її як національне надбання та встановити мовою держави Україна.

Як ми вже зазначали, спираючись на погляди видатних учених минулого й на результати експериментів сучасних дослідників, на формування мовної особистості в деякій мірі впливає місцевість, в якій людина проживає (сукупність ландшафтно-кліматичних, електромагнітних, енергетичних та інших природних чинників).

Та вплив цей відбувається, на нашу думку, опосередковано, на генетично-енергетичному рівні, який, зрозуміло, практично нівелюється за умов проживання людини далеко від місця свого народження, у відірваності від етнічного «коріння».

Підсумувавши все вищесказане, можемо погодитись з тим, що мовна особистість – це особистість, яка свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі [7, с.30]. Свідоме ставлення до своєї мовної практики в умовах діалектного середовища, на нашу думку, передбачає досконале знання і вміння застосувати на практиці в залежності від комунікативних потреб як літературної мови, так і територіальної говірки, діалекту.

Висновки. Таким чином, важливим висновком з даного дослідження є те, що вивчаючи проблему розвитку мовної особистості слід враховувати формувальний вплив довкілля – як природного, так і мовного. Освіта, як чинник прогресивного розвитку, не повинна виховувати нігілістичного ставлення до місцевих діалектів та інших елементів традиційної культури, що сформувались під впливом природно-географічних факторів. Адже історія української мови переконливо показала, що цей неоціненний скарб народу, найперша ознака його ідентичності у колі інших народів потребує такого ж дбайливого ставлення і захисту, як земля, вода, повітря і, нарешті, сама людина. Сучасна освіта в Україні повинна бути засобом цілеспрямованого збереження найяскравіших рис самобутності, виховувати національну і крайову свідомість.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у вивченні розвивальних можливостей територіальної говірки на формування мовленнєво-творчих здібностей учнів гірських шкіл.

1. Вельбовець Г. Українознавство як інтегративний курс – стержень гуманізації національної системи освіти України [Електронний ресурс] /Г. Вельбовець – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1088>
2. Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення : навч. посіб. для студ. аграр. вищих навч. закл. та коледжів /Т.Б. Гриценко – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 536 с.
3. Дружененко Р.С. Етнопедагогічні засади формування мовленнєвих умінь і навичок учнів основної школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» /Р.С. Дружененко – Херсон, 2005. – 18с.
4. Этническая экология : теория и практика / [редкол.: Н.А. Дубова, В.И. Козлов, А.Н. Ямсков]. – М. : Наука, 1991. – 375 с.
5. Лаврук М.М. Гуцули Українських Карпат (етнографічне дослідження) : монографія /М.М. Лаврук – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 288с.
6. Магда Я. Жива вода – не казка, а реальність /Я. Магда // Натураліст. – 2001. – № 1-2. – С. 16-18.
7. Мова в системі українознавства: Дидактичний матеріал для слухачів курсів підвищення кваліфікації в галузі освіти /[укл. А.Ю. Пономаренко, П.П. Кононенко, С.Я. Єрмоленко та ін]. – К.: Міленіум, 2005. – 142 с.
8. По генам можна вияснити місце родження //Здоров'я. Події. Час. – 2008. – № 41. – С. 5.
9. Україна: Повна енциклопедія /[авт.-упоряд. В.М. Скларенко, Т.В. Іовлева, В.В. Мирошнікова, М.О. Панкова]. – Х. : Фоліо, 2007. – 463 с.

